

**КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА;
СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ**

УДК 343.98

БЕРЕЗА Ю.М.

**КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОСОБИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ,
ЯКИЙ ВЧИНЯЄ НЕЗАКОННЕ ЗАВОЛОДІННЯ ЗБРОЄЮ, БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ
ТА ВИБУХОВИМИ РЕЧОВИНАМИ**

Наукова стаття присвячена криміналістичному аналізу особи військовослужбовця, який вчиняє незаконне заволодіння зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами. Автором проаналізовані наявні у юридичній літературі точки зору щодо цього питання, визначено типовий портрет особи злочинця із зазначеної категорії правопорушень.

Ключові слова: особа злочинця, організація, слідчі (розшукові) дії, досудове розслідування, військовослужбовець.

Научная статья посвящена криминалистическому анализу личности военнослужащего, который совершает незаконное завладение оружием, боевыми припасами и взрывчатыми веществами. Автором проанализированы имеющиеся в юридической литературе мнения по этому вопросу, определен типичный портрет личности преступника в определенной категории правонарушений.

Ключевые слова: личность преступника, организация, следственные (розыскные) действия, досудебное расследование, военнослужащий.

This article deals with the forensic analysis of the person of a serviceman, who commit illegal possession of weapons, combat supplies and explosives. The author analyzed the scientific supply of an investigation of crimes, a typical portrait of an offender is defined according to a certain category of offenses.

Key words: offender, organization, investigators (wanted) actions, serviceman.

Постановка проблеми. Дослідження особи злочинця відбувається на всіх етапах кримінального процесу: починаючи від внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань і до останніх судових стадій. Цей процес здійснюється комплексним аналізом усіх характеристик конкретної особи з огляду на певне кримінальне провадження. Кожна характеристика має своє значення для процесу розслідування: кримінально-правова – для кваліфікації діяння, кримінологічна – для попередження подальших його проявів, а криміналістична – для безпосереднього процесу розслідування та проведення процесуальних дій. Тому дослідження особи військовослужбовця, який вчиняє незаконне заволодіння зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами, в криміналістичному розрізі має дуже важливе значення. Тому на ці аспекти і буде спрямоване наше дослідження.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Вагомий внесок у розроблення наукових основ криміналістичного вивчення особи злочинця зробили відомі вчені О.Я. Баєв, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, А.В. Дулов, Ю.В. Колесник, В.О. Коновалова, В.Г. Лукашевич, С.М. Стахівський, М.І. Порубов, О.Р. Ратінов, М.В. Салтевський, В.М. Тертишник, В.Ю. Шепітько, М.П. Яблоков, О.Ю. Ямпольський та інші. Але комплексного криміналістичного аналізу особи злочинця під час розслідування незаконного заволодіння військовослужбовцем зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами вченими не проводилося. Одразу варто наголосити, що питання криміналістичного аналізу особи злочинця під час

© БЕРЕЗА Ю.М. – здобувач кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії (Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

розслідування незаконного заволодіння військовослужбовцем зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами нині має низку невирішених організаційно-тактичних проблем. Тому на практиці виникає потреба в науково обґрунтованих криміналістичних рекомендаціях щодо вказаного елемента криміналістичної характеристики у розрізі розслідування конкретних кримінальних правопорушень.

Метою статті є криміналістичний аналіз особи військовослужбовця, який вчиняє незаконне заволодіння зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до ч. 1 ст. 18 КК України суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка скоїла злочин у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність. Окремі науковці доречно наголошують, що це визначення характеризує поняття загального суб'єкта, тобто містить у собі таку сукупність ознак, що є обов'язковою для особи, яка скоїла будь-який злочин. Отже, кримінальній відповідальності і покаранню може підлягати особа тільки за наявності трьох ознак: а) фізична, б) осудна, в) яка досягла певного віку [7, с. 55].

Своєю чергою А.Ф. Зелінський акцентує увагу на тому, що особа злочинця – це сукупність психологічних і моральних характеристик, що в тому чи іншому ступені присутні людям, що винні у злочинній діяльності певного типу [4, с. 24]. А вже Ю.М. Антонян формулює визначення досліджуваного поняття, виходячи з кримінологічної точки зору як галузь кримінологічних знань, об'єкт кримінологічного дослідження, без якого існування кримінології неможливе, оскільки за його допомоги може бути вирішено головне завдання кримінології – пояснення злочинності [1, с. 42].

О.Р. Лужецька в криміналістичному ракурсі під особою злочинця розуміє типову модель особистості людини, яка скоїла злочин, з притаманними їй біологічними, психологічними і соціальними властивостями, ознаками, що беруть участь у процесі детермінації механізму злочину, зумовлюють особливості його відбивних можливостей та процесу слідоутворення і разом з тим відчужують на собі й відображають вплив інших осіб, предметів і процесів, що взаємодіють з ними [8, с. 200].

Ми підтримуємо позицію І.М. Даньшина, який визначив досліджуване поняття як сукупність істотних і стійких соціальних ознак і соціально зумовлених біопсихологічних особливостей індивіда, які, об'єктивно реалізуючись у скоєному конкретному злочині під вирішальним впливом негативних обставин зовнішнього середовища, що додають скоєному діянню характер суспільної небезпеки, а винній особі (такому індивіду) – властивості суспільної небезпеки, у зв'язку з чим вона й залучається до відповідальності, передбаченої кримінальним законом [3, с. 117–126]. Тобто особа злочинця в криміналістичному сенсі має містити в собі, крім загальнокримінальних ознак, ще низку інших, які допомагатимуть працівникам правоохоронних органів у процесі розслідування.

Зокрема, М.А. Селіванов криміналістичну характеристику особи злочинця розглядає через сукупність таких складників: а) соціальні – соціальний стан, освіта, національність, сімейний стан, професія тощо; б) психологічні – світогляд (світосприйняття), переконання, знання, навички, звички, емоції, почуття, темперамент тощо; в) біологічні – стать, вік, особливі прикмети, фізичні дані: сила, зріст, вага тощо [14, с. 132].

У кримінології вивчаються такі дані, що характеризують особу злочинця: 1) соціально-демографічні; 2) кримінально-правові; 3) моральні якості; 4) психологічні ознаки; 5) фізичні (біологічні) характеристики [5, с. 86–87].

А вже М.А. Лушечкіна до криміналістичного вивчення особистості включає встановлення криміналістично значимої інформації про злочинця, жертву злочину, про обвинуваченого, про потерпілого та інших учасників процесу розслідування. Подібна інформація має містити дані про притаманні їм анатомічні, біологічні, психологічні та соціальні якості, які необхідні для ідентифікації особистості, вирішення тактичних задач та з'ясування фактичних обставин картини злочину у процесі його розкриття та розслідування, а також для використання отриманої інформації у криміналістичній профілактиці [9, с. 44].

З огляду на вищезазначене вважаємо, що дані про особу військовослужбовця, який вчиняє незаконне заволодіння зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами, мають включати такі групи ознак: 1) кримінально-правові; 2) фізичні (біологічні) характеристики; 3) соціально-демографічні; 4) моральні якості; 5) психологічні властивості.

Серед додаткових специфічних ознак варто виокремити такі: 1) особисті якості винної особи (особи, раніше засуджувані за тяжкі злочини, за певні види злочинів (пов'язані зі зброєю,

статеві злочини, вбивства та інші); 2) службове становище чи виконання професійних, службових функцій (військові злочини, торговельна діяльність); 3) характеристики особистих взаємин осіб, які були задіяні у незаконному заволодінні зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами (службова, матеріальна залежність).

Розглянемо деякі з них. Так, важливе значення в криміналістичному плані має характеристика особи злочинця за віком. Адже різні вікові групи не є однаковими. Зокрема, за результатами кримінологічного дослідження, проведеного В.І. Рибачуком, відомо, що найбільш поширене незаконне володіння вогнепальною зброєю серед осіб у віці 25–29 років, а іншими предметами, що використовуються як зброя, – серед осіб 16–17 років [13, с. 12–13].

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень дає підставу зробити висновок, що досліджуване кримінальне правопорушення скоюють особи віком від 18 до 25 років (69%), від 25 до 35 років – 17% військовослужбовців, від 35 до 45 років – 12%, особи віком 45 років та старші – у 2% випадків.

Іншим критерієм є рівень освіченості особи. Проведеним дослідженням з'ясовано, що середню освіту мають 46% правопорушників; середню спеціальну – 23%; базову вищу – 9%; вищу – 22%. На нашу думку, ця властивість розкриває окремі аспекти психологічного ставлення до діяння військовослужбовцями. Зокрема, М.М. Майстренко, досліджуючи кримінологічну характеристику осіб, що скоюють злочини проти громадської безпеки, предметами яких є зброя, бойові припаси та вибухові речовини, особу злочинця розкриває через критерій її соціальної спрямованості, виходячи при цьому із співвідношення негативної та позитивної спрямованості. Особи, що скоюють злочини проти громадської безпеки, предметами яких є зброя, бойові припаси та вибухові речовини, наділені певними характерними ознаками, що пояснюються специфікою навичок, вмінь, комплексу інтересів та інших суттєвих та доволі стійких властивостей, що були сформовані під впливом негативних елементів соціального середовища [10, с. 11].

Аналіз судово-слідчої практики вказує на те, що більшість винних військовослужбовців не перебували у шлюбі (78%), не мали попередньої судимості (98 %), не перебували на обліку у нарколога чи психіатра. Водночас під час скоєння незаконного заволодіння зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами іноді перебували у стані алкогольного (5%) сп'яніння. Фізіологічне сп'яніння може виникати внаслідок вільного вживання алкогольних напоїв, наркотичних засобів, психотропних речовин чи інших одурманюючих засобів. Як правило, особа доводить до одурманювання себе свідомо і при цьому не втрачає здатності усвідомлювати свої дії і керувати ними. Виходячи з цього, стан фізіологічного сп'яніння знаходиться в межах осудності й особа несе кримінальну відповідальність за скоєний злочин у такому стані.

Також значення має мотив та мета скоєного правопорушення. Зокрема, В.П. Тихий зазначає, що суб'єктивна сторона злочину являє собою психічне ставлення особи до скоєного нею суспільно небезпечного діяння (дії або бездіяльності) і до його суспільно небезпечних наслідків. Якщо об'єктивна сторона є зовнішньою стороною злочину, то суб'єктивна сторона характеризує його внутрішню суть. Вона охоплює суб'єктивні процеси, що проходять у свідомості особи, яка скоює суспільно небезпечне діяння. До суб'єктивної сторони належать вина, мотив і мета. Ці ознаки відображають зв'язок свідомості і волі людини із суспільно небезпечним діянням, яке здійснює людина, та його наслідками [16, с. 73].

Використання різних видів умислу в нормах чинного кримінального закону характеризується тим, що: кількість видів умислу, що використовується в законі порівняно з кількістю видів, що виділяються в теорії кримінального права, досить обмежена; момент виникнення умислу впливає на межі відповідальності особи (на термін покарання: завчасно виниклий умисел є більш небезпечним, ніж афектований). Визначений (конкретизований) умисел характеризується тим, що особа передбачає настання та бажає досягнення конкретного, визначеного результату.

Так, 29.03.2014 р. у приміщенні військової частини, де зберігалась зброя та боєприпаси, проводились господарські роботи із залученням військовослужбовців строкової служби. Близько 15-ї години того ж дня солдат гр. М., бажаючи викрасти зброю після звільнення із лав Збройних сил України, під час господарських робіт дістав із ящика зі зброєю пістолет системи Макарова, який під форменою зимовою курткою переніс із охоронюваного приміщення до суміжного приміщення, де його сховав. Близько 17-ї години того ж дня здійснено перевірку наявності зброї та боєприпасів, під час якої виявлено нестачу пістолета системи Макарова. Близько 2-ї години 30 хвилин, 31.03.2014 року, гр. М. переховав пістолет системи Макарова в кулеуловлювачі. За результатами пошукових заходів близько 3-ї години 31.03.2014 року вказаний пістолет виявлено в кулеуловлювачі [15].

Як свідчить буквально та логічне тлумачення норм кримінального права, що передбачають кримінальну відповідальність за незаконне заволодіння військовослужбовцем зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами, під час їх скоєння у 86% випадків мав місце конкретизований, завчасно обміркований умисел. І лише у 14% випадків дії винного характеризуються наявністю неконкретизованого або раптового умислу.

Також доцільно розглянути можливі групи злочинців. О.В. Попович визначив їх з огляду на позиції певних науковців щодо інших злочинних типів. Так, за ступенем соціальної дезадаптації виділено два типи особистості злочинця: антисоціальний тип (особи, які неодноразово скоїли злочини на основі стійкої антисоціальної спрямованості, – тип «злісного» злочинця); асоціальний тип (особи, які вперше скоїли злочин на основі загальної асоціальної спрямованості, – несоціалізований, «менш злісний» тип злочинця). Тип особистості злочинця, який характеризується дефектами психічної саморегуляції (особи, які скоїли злочин вперше і в результаті випадкового збігу обставин; досконалий злочин суперечить загальному типу поведінки такої особистості, випадковий для неї, пов'язаний з окремими дефектами саморегуляції. Це особи, які не зуміли протистояти криміногенній ситуації; їх особистісною особливістю є низький рівень самоконтролю, ситуативна зумовленість поведінки). Крім того, були розглянуті такі групи злочинців: 1) злочинці з антисоціальною корисливою спрямованістю (корисливо-господарська підгрупа злочинців: злодії, шахраї); 2) злочинці з антисоціальною корисливо-насильницькою спрямованістю (особи з корисливими посяганнями, поєднаними з насильством над особистістю); 3) злочинці з антигуманною, агресивною спрямованістю (особи із вкрай зневажливим ставленням до життя, здоров'я та особистої гідності інших людей) [12].

А вже П.С. Дагель визначав серед них такі групи: 1) випадкові необережні злочинці, які вперше скоїли необережні злочини, порушили правила обережності несвідомо під впливом сприяючої або навіть провокуючої ситуації, або ж особливого психофізіологічного стану (афект, втома, хворобливий стан); вони позитивно характеризуються і раніше правопорушень не скоювали (приблизно це майже 50% необережних злочинців); 2) нестійкі необережні злочинці, які вперше скоїли необережні злочини в нормальній або навіть перешкоджаючій ситуації, порушили правила обережності свідомо, а не вимушено, які не характеризуються позитивно, які раніше не допускали правопорушень, зокрема, й порушень правил обережності (близько 30–40% необережних злочинців); 3) злісні необережні злочинці, які раніше засуджувались за скоєння злочинів, а також ті, які допустили особливо злісні порушення правил обережності за загальної негативної спрямованості особи (близько 10–15% із числа засуджених за необережні злочини) [2, с. 131].

Найближчою до нашого дослідження є позиція С.Г. Павлікова, який, розглядаючи криміналістичну характеристику незаконного обігу зброї, боєприпасів, вибухових пристроїв та речовин, виділив три основні типи осіб, які скоюють досліджувані діяння: «випадковий» тип, «ситуаційний» і «злісний». Тип «випадкового» злочинця автор характеризує відсутністю антисоціальної спрямованості своїх дій, скоєнням злочинів, як правило, під впливом випадково виниклих і незалежних від нього факторів, наприклад, через незнання правових норм, збіг важких життєвих обставин. Тип «ситуаційного» злочинця розуміється як проміжний між першим і типом «злісного» злочинця. Основні риси цього типу: за наявності певних факторів (наприклад, пропозиції виготовити, перевезти і т. д. кримінальні предмети за винагороду, покинути бойовий пост тощо) особа скоює відповідний злочин. Представникам типу «злісного» злочинця, як правило, властиве усвідомлене і цілеспрямоване скоєння злочинів з метою прямого або опосередкованого одержання злочинних доходів у скоєнні незаконного обігу зброї, боєприпасів, вибухових речовин і вибухових пристроїв. Часто ці особи є членами організованих злочинних формувань, основою злочинної діяльності яких є зазначені злочини [11, с. 65–68].

Більш розширеною є класифікація А.Г. Ковальова, який виділяє такі типи: глобальний кримінальний тип злочинця формується у стійких негативних умовах життя, родинах із важкими стосунками, що зумовлює в особи озлобленість і безсердечність. Останнє може бути обтяжене алкогольною спадковістю; парціальний тип формується у двох різних колективах – у суспільстві, зокрема несприятливому, й у родині, де діти бачать приклади негативних учинків; передкримінальний тип формується внаслідок недоліків у вихованні і скоєнні стійких моральних нахилів і волі, а також деякої природної неврівноваженості [6, с. 49–51].

На нашу думку, можна виділити такі групи осіб, які скоюють незаконне заволодіння зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами:

- військовослужбовці строкової служби;
- військовослужбовці рядового складу за контрактом;

– військовослужбовці, відповідальні за дотримання режиму зберігання зброї, бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв (завідуючі складами);

– військовослужбовці, відповідальні за дотримання правил поведінки зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями (інспектори з техніки безпеки, черговий наряд, начальник караулу, начальник стрільби).

Висновки. Підбиваючи підсумки, необхідно зазначити, що військовослужбовець, який скоює незаконне заволодіння зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами, характеризується низкою взаємопов'язаних ознак. Серед них нами було виділено такі групи: 1) кримінально-правові; 2) фізичні (біологічні) характеристики; 3) соціально-демографічні; 4) моральні якості; 5) психологічні властивості. Відповідно до окремих ознак було проаналізовано матеріали кримінальних проваджень, що дали змогу конкретизувати криміналістичний портрет ймовірного злочинця. Також нами було виокремлено групи військовослужбовців, які можуть скоювати досліджувані правопорушення.

Список використаних джерел:

1. Антонян Ю.М. Изучение личности преступника : [учебное пособие] / М. : Изд. ВНИИ МВД СССР, 1982. – 80 с.
2. Дагель П.С. Особенности личности неосторожного преступника // Теоретические проблемы учения о личности преступника. – М., 1979. – 166 с.
3. Даньшин И.Н. К вопросу о понятии личности преступника // Проблемы социалистической законности : Респ. межвед. науч. сб. М., 1980. – Вып. 6. – С. 117–126.
4. Зелинский А.Ф. Криминальная психология. [Научно-практическое издание]. – К., 1999. – 244 с.
5. Иванов Ю.Ф. Кримінологія : [навч. посіб.] / Ю.Ф. Иванов, О.М. Джу́жа. Київ : Вид. Паливода А. В., 2006. – 264 с.
6. Ковалев А.Г. Психологические основы исправления правонарушителей. – М.: Юрид. лит., 1968. – С. 49–51.
7. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гаврик та ін.; // За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 1196 с.
8. Лу́жецька О.Р. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики вимагання, пов'язаного із застосуванням насильства над потерпілим // Науковий вісник Національного університету Державної податкової служби України (економіка, право). – 2013. – № 4. С. 196–201.
9. Лушечкина М.А. О направлениях, задачах и понятии криминалистического изучения личности // Вестн. Моск. ун-та. – 1999. – № 3. – С. 128–132.
10. Майстренко М.М. Кримінологічна характеристика та попередження органами внутрішніх справ злочинів проти громадської безпеки, предметами яких є зброя, бойові припаси та вибухові речовини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Львів. держ. ун-т внутр. справ. – Львів, 2010. – 20 с.
11. Павликов С.Г. Криминалистическая характеристика и первоначальный этап расследования незаконного оборота оружия, боеприпасов, взрывчатых веществ и взрывных устройств: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / М., 2000. – 195 с.
12. Попович О.В. Особистість злочинця як соціально-психологічне поняття [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/37410/%CF>.
13. Рибачук В.І. Кримінально-правові та кримінологічні аспекти боротьби з незаконними діяннями при поводженні зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Одеська нац. юрид. акад. – Одеса, 2001. – 21 с.
14. Селиванов Н.А. Советская криминалистика: система понятий. М.: Юрид. лит., 1982. – 152 с.
15. Справа № 521/6348/14-к, Архів Малиновського районного суду м. Одеси, 2014 р.
16. Тихий В.П. Ответственность за хищение огнестрельного оружия, боевых припасов и взрывчатых веществ по советскому уголовному праву. Х., «Вища школа». – Изд-во при Харьк. ун-те, 1976. – 73 с.